

15. Устав общины сестер милосердия на Кавказе. — Тифлис: Типография Канц. Главнач. гражд. част. на Кавказе, 1886. — 20 с. — § 3. — С. 4.
16. Проект устава Костромской... — § 26. — С. 8; Устав Виленской... — § 17. — С. 8; Устав Житомирской... — § 31. — С. 10; Устав общины... на Кавказе. — § 5. — С. 5-6.
17. Устав Виленской... — § 17. — С. 8; Устав общины... на Кавказе. — § 5. — С. 6.
18. Проект устава Костромской... — §§ 27, 28. — С. 8-9; Устав Виленской... — §§ 18, 19. — С. 8-9, § 21. — С. 10; Устав общины... на Кавказе. — §§ 6, 7. — С. 6; Устав Житомирской... — §§ 32, 35. — С. 10-11.
19. Проект устава Костромской... — §§ 46, 48. — С. 14; Устав Житомирской... — § 36. — С. 11-12; Устав общины... на Кавказе. — § 8. — С. 7.
20. Устав Александрийской... — § 21. — С. 7.
21. Проект устава Костромской... — §§ 30, 31. — С. 8-9; Устав Виленской... — § 22. — С. 9; Устав общины... на Кавказе. — § 13. — С. 8; Устав Житомирской... — §§ 35, 38. — С. 11-12; Устав Александрийской... — § 23. — С. 8-9.
22. Устав Виленской... — §§ 47-51. — С. 21-24.
23. Проект устава Костромской... — § 32. — С. 10; Устав Виленской... — § 20. — С. 9-10.
24. Устав Житомирской... — § 40. — С. 13; Устав Александрийской... — § 25. — С. 8.
25. Устав Виленской... — § 29. — С. 13; §§ 38, 39. — С. 17; Устав общины... на Кавказе. — §§ 28, 29, 33. — С. 15-17.
26. Устав общины... на Кавказе. — § 30. — С. 16; Устав Житомирской... — §§ 43, 44. — С. 13-14.
27. Проект устава Костромской... — § 35. — С. 11; Устав общины... на Кавказе. — § 19. — С. 12.
28. Проект устава Костромской... — § 15. — С. 6; Устав Виленской... — § 32. — С. 14; Устав Александрийской... — § 34. — С. 11; Устав Житомирской... — § 49. — С. 15.
29. Проект устава Костромской... — §§ 36, 40. — С. 11, 12; Устав Виленской... — § 42, С. 19; Устав общины... на Кавказе. — §§ 35, 37. — С. 18-19; Устав Житомирской... — §§ 58, 59. — С. 17-18; Устав Александрийской... — §§ 28, 31. — С. 9, 10.
30. Проект устава Костромской... — §§ 33, 34. — С. 10-11; Устав Виленской... — §§ 23, 25. — С. 11; Устав общины... на Кавказе. — § 14, 15. — С. 9-10; Устав Житомирской... — §§ 42, 50. — С. 13, 15; Устав Александрийской... — § 26, 27. — С. 8-9.
31. Проект устава Костромской... — §§ 42, 50. — С. 12, 14; Устав Виленской... — §§ 35, 40. — С. 16, 18; Устав общины... на Кавказе. — §§ 19-22, 34. — С. 12-13, 17.
32. Устав Александрийской... — § 3. — С. 2.

33. Проект устава Костромской... — § 41 — С. 12; Устав Виленской... — § 44. — С. 20; Устав Житомирской... — § 57. — С. 17.
34. Проект устава Костромской... — § 38. — С. 12; Устав Виленской... — § 24. — С. 11; Устав общины... на Кавказе. — § 32. — С. 17.
35. Устав Виленской... — § 45. — С. 20.
36. Устав Житомирской... — § 52. — С. 16, 26-28; Устав Александрийской... — § 29. — С. 9-10.

### Анотації

**Моисеева Т. Н. Общины сестер милосердия: критерии формирования сестринского персонала (по материалам уставов).**

В статье, на основе анализа уставов нескольких территориальных общин Российского Общества Красного Креста, рассматриваются их задачи, основные принципы и критерии формирования и деятельности сестринского персонала.

**Ключевые слова:** общины сестер милосердия, Российское Общество Красного Креста, Устав.

**Moiseeva T. N. Communities of sisters of mercy: criteria of forming of sisterly personnel (on materials of charters).**

The article deals with the tasks, basic principles and criteria of formation and activity of nursing staff, analyzing charters of several territorial communities of the Russian Red Cross Society.

**Key words:** communities of sisters of mercy, Russian Red Cross Society, Regulation.

Надійшла до редакції 20 жовтня 2013 р.

УДК 930.2.2-9

**А. І. Федорова**

### МАРГІНАЛІСТИКА У ВИВЧЕННІ ІСТОРІЇ СТАРООБРЯДНИЦТВА ПОДУНАВ'Я

У роботі вводяться в науковий обіг нові джерела з вивчення старообрядництва Подунав'я — записи в книгах. Вони допомагають уточнити історію регіону, простежити географію спілкування старообрядців і т. д.

**Ключові слова:** маргіналістика, записи в книгах, старообрядці, Подунав'я.

В наш час дослідники все більше уваги звертають на записи на рукописних та друкованих книгах. Традиція записів на полях рукописів бере початок з часу поширення писемності, а на книгах — від виникнення книгодрукування. Записами займається маргіналістика (від лат. *marginis*, *margo* — край, межа), спеціальна історична дисципліна, що вивчає записи на полях, обкладинках, незаповнених сторінках рукописних і друкованих книг, які з'явилися після остаточного завершення авторської роботи над текстом або після його видання.

Академик М. Тихоміров, з чийм ім'ям пов'язано поновлення інтересу до маргіналій на рубежі 50–60-х років, доходив висновку про важливість маргіналій «для різних областей історичних знань, мовознавства та історії культури», оскільки вони «є не тільки історичними свідченнями, а й безпосередньо історичними записками...» [1].

В сучасній старообрядницькій історіографії також з'являються роботи, присвячені вивченню різноманітних написів на сторінках книжок [2]. Знаходять своїх перших дослідників і записи на книгах старообрядців Бессарабії (липован) [3].

Маргіналії представляють джерело, що містить дуже різнопланову інформацію: неоднакову за значенням, об'ємом, цінністю, походженням. Виділяють власницькі, вкладні, дарчі, купівельні записи, приписки до тексту, читацькі замітки, записи побутового характеру, історичні замітки, проби пера тощо. Записи робилися декількома способами: 1) на форзацних чи пустих аркушах; 2) посторінково — по одному або декілька слів чи складів; 3) на полях.

Наше завдання: ввести в науковий обіг нові записи, виявлені автором на сторінках книжок, що зберігаються при старообрядницьких церквах Українського та Румунського Подунав'я. Ми спробуємо проаналізувати найбільш цікаві, на наш погляд, записи: ті, що стосуються власників книги, що дає можливість прослідкувати шляхи міграції книги; історичні замітки, що допомагають уточнити деякі моменти «місцевої історії» (читацькі замітки ми не беремо до уваги, оскільки вони потребують окремого дослідження та особливої підготовки). Наведені записи розширяють джерельну базу вивчення, передусім, старообрядництва Подунав'я.

Маргіналії ми будемо намагатися (враховуючи правильність прочитання) надавати у тексті зі збереженням орфографії,

пунктуації, синтаксису. Тітли, як здебільшого прийнято, будемо розкривати в гострих дужках, а коментарі автора подавати у квадратних. Текст запису будемо передавати курсивом; записи втрачені або ті, що не піддаються прочитанню, — трикрапкою; посторінкові записи — через косу лінію.

Найбільший масив винайдених записів представляють *власницькі записи*, які дозволяють виявити власника чи власників книги.

«*Сей Псалтырь инокини [Муравльовського жіночого монастиря] Анатолии Ксинифонтивы Липилины*». «*Сія/ святая/ и богодуховенная/ книга/ шалтырь/ прина/ длежит/ сей/ святой/ женской/ обители/ при селении/ мура/ влевке/ во имя Честнаго/ исла/ внаго/ пророка/ иоанна/ Предо/ течи/ Крестителя/ господня*» [4].

«*Сія Книга пренадлежит священіку Рябову Онуфрію [с. Нова Некрасівка]*» [5].

«*Сія с<вя>тая бодуховенная книга, Кормчия принадлежит Титу господину Качалкину*» [6].

«*Книга принадлежит Татарбунарскому ученику Марку Лимонову 1883 года 5-го Января/ Палогей Ивановна Лимонова 1889 года*». «*Сей Канон за умертых принадлежат церкви Николы Чудотворцу от Митрофана Федорова Лимонова при свящ. Отцу Семеону Жабриянскому и при уставщику Титу Платонову в 1939-го Сентября 10-го дня*» [7].

Позначалися книжкові зібрання і печатками, штампами храмів, монастирів («*Митрополія Било Криница*», «*ROMANIA MANASTIREA Sf. PETRE SI PAVEL VALCOV*», «*Св. Архангельській Монастырь въ Предместіи Нова Некрасовки г. Измаила*», «*ЦЕРЬКОВЬ С. ЧУДОТВОРЪЦЕВЪ. Б.*», «*Церкви Рожества Пресвятыя Богородицы Вилковской*») та окремих осіб («*Ивана Беляева*», «*Рязанов С. М.*», «*Настоятель храма Рожества Богород. в г. Вилкове протоирей Моисей Сипаткин*»).

Велику кількість представляють і *вкладні записи*. В них повідомляється про вклад в монастир чи храм конкретної книги з вказівкою імені вкладника. Вклади передбачали подальші молитви за вкладника та його близьких.

«*Сія с<вя>тая/ и богодуховенная/ книги/ прологъ/ пожертвована/ въ церковь/ пресвятыя/ богородицы/ честнаго/ Ея/ рожества/ Архиепископомъ/ Аркадіемъ/ въ вечно/ владе-*

ніе/ в лето/ ЗТОВ [1864 р.]» [8]. Аркадій був першим єпископом Ізмаїльської старообрядницької єпархії (1857–1877).

«Сія/ С<вя>тая/ книга/ Октай/ Софрона/ Осипова/ Гончарова/ благословена/ в каракойскую / церковь [в Румунії]/ въ вечно/ владения» [9].

«Пролог сентябрь вручена/ в старою Некрасовку к храму/ Покрова богородицы/ во вечно владение Никита беляев 1866-го генваря» [10]. Цей запис свідчить, що церква в Старій Некрасовці спочатку була посвячена на Покрову (до речі, дуже розповсюджена традиція в регіоні). Книга подарована храму відомим ізмаїльським купцем Микитою Беляєвим.

«Сія богу духова инок апостол Са/ ввы/ Ива/ нова/ ру/ ка/ ви/ шни/ кова/ по смерти же/ Его/ пожертвовали/ в нашу/.../... / церковь/ пресвятых/ богородицы/ честнаго/ и славнаго/ Ея/ покова/ в вечно/ Воспо льзование и так/ оныня/ идавеки/ буди/ Свято/ инерушимо/ в том/ и аз/ свидительствую отец/ Его/ духовным/ священно/ іерей/ Феодор» [11].

«Сей/ обіходник/ благословляю/ в вечно/ владение/ в ц<е>рковь/ пр<есв>тая/ Казанскія/ Б<огороди>цы/ и чтобы/ немог/ никто/ отцерквы/ ея/ продать/ или кому подарить/ заупокоей Алексія и Михія/ у Жыбрияне» [12].

«Сія книга благословляється/ церкви села Косы, храму/ Покрова Пресвятой Богородицы/ от семьи Ивановых/ г. Измаил/ 24.09.1998 г. [напис на форзаці]. На память села Косы от пос. Городище Луганской обл. Матушка отца Савелия Голубятникова [запис на останній сторінці] [13]. Цей запис свідчить, що традиція вкладів продовжується і в наш час.

Зазвичай вкладники позначали, що книга має належати виключно вказаній церкві, передавалася їй «в вечно владение», її не мали подарувати чи продати в інші руки. Але, як практика показує, ці заповіді дуже часто порушувалися.

«Сія книга Апост<ол>ъ Благословлюная Сергиемъ М. С. села Старою Некрасовку церковь Иоанну Богослову навечно Владения Аминь». «Сія/ святая/ и богодухновенная/ книга/ нарицаемая/ Апостол/ принадлежит/ Свято-/ Покровской/ церкви/ благословлен/ Касьянским/ жителем/ Григорием/ Евстафиевичем/ Беливидовым/ во вечно/ владение/ свято/ и не нарушимо// 1911-го года/ Апреля 10-го дня» [14]. Отже з цих записів видно, що Апостол, який благословив Г. Белівідов у

Свято-Покровську церкву хут. Коса навіки, згодом благословляється іншою особою в церкву Іоанна Богослова с. Стара Некрасівка. І такі випадки непоодинокі.

«Сія книга благословлена на церковь храму покрову пресвятіе богородицы вечно Ипатомъ Максимовичемъ Гончаровым 1893 года месица декабря 12 дня». «Сія книга Певчее вечерне и авсиношна и литоргия благословлена Доброжалатилими г. Вилкова. на память святыи церкви святыхъ славных и верховных апостолъ Петра и Павла города Сулина у 1925 года». «Сія книжица литургия певчія благословляйтца въ вечно владение максиму иванову ганчарову Священна іереймъ тимофеимъ» [15].

Містяться в книгах і записи про купівлю книги, інколи з вказівкою ціни (*купівельні записи*).

Окремо виділимо записи про купівлю книг в храми, що говорять про особливе піклування громад щодо формування фонду церковних книг.

«Сія книга святая и БогоДухновеная Книга Певчия Принадлижыть Жебриянской церкви во имя Казанской Пресвятой Богородицы Покуплена уВасилия Стефановича Сучкова Жебриянском Попечительствомъ Покуплена Для церкви. Свято. Аминь» [16].

«Принадлежит/ сія/ книга/ в Храмъ/ Покрова/ Пре Святых/ Владычицы/ Нашея/ Богородицы/ И присно/ Девы/ Маріи/ Куплена/ сія/ Книга/ в О. Игнатія/ Соплекова/ 1936-го года/ января/ 28-го» [17].

«Сія/ Святая/ книга/ глаголемая/ Миняя/ Общия/ куплена/ в Ивана/ Сиргеева/ Качалкина/ в храм/ Покрова/ пресвятых/ Богородица в Старою Некрасовка» [18].

«Сія книга куплена жебриянским обществом/ у вдовы жеб/ Ульяны Петровн.Устинихи/ за двадцять карбованцев/ в храм Покрова Пресвятых/ состоящего в селе Жебриян/ старообр.сословия/ в лето 7тысячГНВ [1844 р.] месица сентября 12 дня/ и дабы от сынов ее из Вилков/ и правнуков или других родственников/ и также кроме родственников/ никто бы не мог отобрать/ и продать. И с тем и продана/ чтобы наход. в храме/ Казанские богородицы до скончания века» [19]. Цей запис також уточнює стару назву церкви в Жебріянах (Приморському) — Покрова Богородиці.

Купувалися книги і окремими особами.

«Сия/ свя-/ тая/ богодушно-/ ве-/ нная/ кни-/ га;/ руко-/ пи-/ сная;/ наре-/ цае-/ мая,/ Пе-/ вчий,/ Октай;/ на-/ осмъ,/ Гла-/ совъ;/ со/ сти-/ херы,/ Ева-/ нге-/ лски-/ ми;/ и о бы-/ ход; и ка-/ нонъ,/ Всий;/ Пре-/ на-/ дле-/ жа-/ щая,/ Воро-/ нков-/ скаго,/ жы-/ те-/ ля,/ Іяко-/ ва,/ Али-/ мпи-/ ева,/ Коже-/ мяки-/ на; ко-/ то-/ рая,/ при-/ обре-/ те-/ на,/ мною,/ ку-/ плю;/ отъ/ Воро-/ нко-/ вска-/ го,/ жы-/ те-/ ля; Ива-/ на,/ Ники-/ фо-/ ро-/ ва, Кла-/ чко-/ ва; кая,/ писа-/ на,/ собст-/ ве-/ нною/ Его/ ру-/ кою;/ кото-/ рая,/ в ру-/ чи-/ на,/ мне;/ в ты-/ сяча,/ восе-мь,/ сот./ шест-/ Десятъ,/ седма-/ го,/ Го-/ да;/ ме-/ ся-/ ца,/ Дека-/ бря./ пят-/ над-/ ца-/ та-/ го,/ чи-/ сла;/ оною,/ кни-/.../ цю;/ Вла-/ деле-/ цъ/ Іяко-/ въ,/ .../ мпи-/ евъ,/ ко-же-/...» [20].

«Сія святая і богодуховенная книга дѣмественикѣ куплина въ 1867-мъ году виакла матвейча Суботина зашесть рублей серебромъ, поликарпомъ Ипатъвимъ навечное его владение, — сей Демественникѣ Поликарпа Савича. «Благословлена Алексею», «Сія Святая Богодуховенная книга Глаголемая димествиникѣ Павел Куплина въ Аликсея поликарповича Г-на Ипатева ценною завосимърублѣ Сирибромъ 1892 года Декабря 1-го дня И. Сусловомъ. «Благословено Діакону Іоанну Суслову» [21]. З цих написів ми можемо прослідкувати власників книги: В. М. Суботін (можливо, не перший господар книги) продав її Полікарпу Савичу Іпатъеву, який подарував книгу сину — Олексію, той продав її Іоанну Суслову.

При церквах чимало зберігається рукописних книг, які за слугують на особливу увагу. В них, як правило, присутня приписка переписувача, де ми знаходимо імена переписувача та нерідко «замовника», рік створення книги. Нерідко в приписці містилося звернення переписувача до читача, у якому, виходячи з канонів православної церкви, містилась зневажлива самохарактеристика переписувача, прохання до читаючого не звинувачувати його за можливі помилки і виправити їх при виявленні.

«Сіа книжица списана рукою многогрешнаго инока аристарха. Попрозбе с<вя>ценноинока епифанія монастыре с<вя>тыхъ славныхъ всехвалных ап<осто>лъ, петра и павла, въ лето от р<о>жд<ест>ва хр<исто>ва змнсе [1878 р.]»

«Благословите отцы свят и братия и простит мя грешнаго елико согреших словом и делом и помыслени и всеми мойми чюствы [дописано скорописом]» [22].

«Писал сію книгу Бгодукновенною нарецаемая Минея; 1829 года Борисъ Лазарич господин Строгонов; написал три листа кончина инокини Анфії хлеб, соль кушил ея слушил радимось простите хрта ради хошъ и где илинился маладушился бомладости нет радости сколь печали ислезъ» [23].

«Сія святая/ ибодукновенная/ Книга/ нарицаемая/ празднику/ Певчию/ двундесятъя/ принадлежат/ Онисиму/ Филиповичю/ Лысову/ писана сія/Книга/его рукою/1904 года/ Благословляю/храму/Покрова Пр. Богородицы/ хутора Анновки/Епископ Арсеній Филиповичъ Лысов» [24]. Онісім Лисов в лютому 1940 г. був посвячений єпископом Ізмаїльським з ім'ям Арсеній. Після Великої Вітчизняної війни радянська влада ліквідувала єпархію. Свій вік єпископ доживав у вказаному хуторі Аннівка Тарутинського району Одеської області.

«Сія книжица обьемлющая вечерню, навечерницу малую и езя псалмы, написана иждивеніемъ и средствами жителя с. Жебріяні Архипа Єпифановича Куричева, и им же принесена в даръ и собственность Переправской Старообрядческой во имя с<вя>таго великомученика Димитрія, церкви. Декабря 28 дня, 1939 г.» [25].

«Сія книжица страданіе с<вя>таго щенномученика харлампія еп<ис>к<о>на магниси града и иже с ним пострадавших, написана бистъ в б<о>госпасаемой веси Жебріянах, иждивеніем поселянина сей веси Поликарпа Андрияновича Горшкова, супруги его Татьяна Леонтиевны и чад их, их же до честне чташе день памяти сего, великого с<вя>щенномученика харлампія.

Начаті бистъ писатися сія книжиці в лето от р<о>жд<е>ства хр<и>това 1929 м<еся>ца іюлія в к [20] день, на память с<вя>таго пр<о>р<о>ка илии. Совершена же бистъ того же лета, м<еся>ца октомбрія в аі [11] день на память с<вя>таго ап<осто>ла филиппа» [26].

Книги дуже цінили, оберігали та вносили важливі, як на їх думку, записи для наступних поколінь. Записи власне історичного спрямування виконували функцію фіксації «для пам'яті». Вчені їх пропонують називати *меморіальними*. Власники книг

фіксували історичні події, факти сімейного, побутового плану, свої спостереження — усе, що їх зачіпало, здавалося знаменним і гідним увічнення.

Так в книзі «Правильні канони» після змісту містяться два записи: «с<вященник>о<те>ць кириянъ преставился 1933-го 29 числа на усекновеніє». «Епископъ Феогенъ преставился в 1939 г. Марта 19 числа в субботу лазыреву» [27]. Феоген — єпископ Ізмаїльської старообрядницької єпархії (1919–1935), з чийм ім'ям пов'язаний період так званої «смути». Єпископ проживав в Архангело-Михайлівському монастирі в Новій Некрасівці, де і був похований.

«1983 г. 26. сент. / На Иоанна Богослова/ Вели службу Благодичной/ от Иоанн Романов с. Измаил/ отец Теренти Чеботариов Примор., отец Тихон Романов с. Мирно». «Заметки 1959 года [на задньому форзаці] в 1952 года 10 Апреля ст. ст. поставлен священник Учителев Флор Васильевич. Для села старои Некрасовки Епископом Иосифом Михайловичем Моржаковым в городе Кешино. Переводит священника Учителев Ф. В. в город Килию 1959 года.

30 Марта ст. ст. Выщитый священник Флор В. родился в 190[8?] 18 Августа. Матушка Марфа Филиповна 4 июля придыяке Ларчинкова Герасима Акиндиновиче и припономаре Мартианова Луки Стефановича и при попечителе Хрусталова Тимофея Афонасовичь» [28].

«1956 года месица Генваря 1 День был избран новы Дияк пирселенец сромьнии селение Каракоя Констонская облости Филаретов Сафрон Филоретивич» [29].

«Отец Илья Акимович Сосин / умер 17-го Феврала 1978 года/ новаго стиля 2-го Марта / уставщик Стефан Петрович/ 40 дней было в Воскресение» [30].

Наступний запис представляє сукупність як загальних, так і власних записів, що стосуються виключно родини власника книги.

«Приставился рабъ божий Филиппъ Ф. Снопковъ 1906 года месица синтибря 24 дня». «1897 года месица мая у нас уВилкови начилась строица церковь рожеству пресвятой богород. / в той же год была в насъ большая вода / в тем же году месеца септеврия КЗ [27] числа я венчался/Давытъ Филипович Снопков/супругой Лисовой...» [31].

Використовувалися книги і для запису «сімейної історії»: «Умерши отец Антамон Антонови 1957 г. 1 сентября 10 час. вечера под воскресенье господне». «Рождения младенц. Коня 8. Сентября 1935 г...» [32]; «Родился Семен 1923 года». «Родился младенец Иоан 1912 года феврала 17 числа. Родилася младеница Фотиния того же дня 1912 года и умерла младеница Фотиния того же года марта 30 дня» [33]; «Прокофий Ульянович Иванов принял брак 1918-го Мая 2 дня сверой Кузмишиной Фадеивой» [34].

Також з написів в церковних книгах ми черпаємо інформацію про природні катаклізми. Є згадки про затемнення сонця: «въ 1887-мъ Году, Августа. 7.дня Было затмения Солнца. С 9-го часа до 8-го. В пятницу» [35]; «1945 Года Июня 26-дня На праздник Тихвинской б<огороди>цы Было затмение Солнца в 4 часа дня» [36], про землетрус: «в лето 7346-го от воплощения 1838-го года 11-го Генъваря у вечеру по 12: число было землитрясение великое минут 3: крепко тресло...» [37] тощо.

Отже записи в книгах — цінне джерело для вивчення історії. Записи, зафіксовані в книгах старообрядців Подунав'я, дають змогу простежити географію спілкувань старообрядців — міжприходські зв'язки, уточнити деякі моменти «місцевої історії» — будівництво, освячення храму, поставлення або смерть священника, єпископа тощо. Також сучасне фіксування книг дає можливість прослідкувати і їх міграцію після закриття того чи іншого монастиря, храму в роки радянської Бессарабії. Звісно, що винайдені записи потребують подальшої систематизації, порівняння з іншими джерелами.

### Джерела та література

1. Цит. за: Златогорский А. Чужеземцы на Вольни в XVIII веке глазами современников (по маргинальным записям на старопечатных книгах) // Культура и стереотипы: Материалы международного симпозиума. — Алматы, 2007 [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://vf-ndc-oasu.ucoz.ru/publ/10-1-0-55>
2. Поздеева И. В. Книжность старообрядческого Верхокамья: истоки, читатели, судьбы (по записям на экземплярах книг Верхокамского собрания НБ МГУ) // Традиционная культура Пермской земли. — Ярославль, 2005 (Мир старообрядчества. Вып. 6). — С. 120–140; Урушев Д. А. Судьбы русского старообрядчества в книгах из собрания отдела редких книг научной библиотеки Рос-

- сийского государственного гуманитарного университета // Традиционная книга и культура позднего русского средневековья: в 2 ч. — Ярославль, 2008. — Ч. 2. — С. 142–148; Емельянова Е. А. Записи членов семьи Строгановых на книгах кириллической печати в собрании Российской государственной библиотеки // Язык, книга и традиционная культура позднего русского средневековья в жизни своего времени, в науке, музейной и библиотечной работе XXI в. — М., 2011 (Мир старообрядчества. Вып. 8). — С. 220–228 та ін.
3. Смилянская Е. Б., Денисов Н. Г. Старообрядчество Бессарабии: книжность и певческая культура. — М., 2007; Пригарин А. А. «История на полях»: записи в книгах липован как историко-этнографический источник // Традиционная книга и культура позднего русского средневековья: в 2 ч. — Ярославль, 2008. — Ч. 2. — С. 149–176; Пригарин А. А. Истоки книжной культуры у старообрядцев на Дунае в свете архивных и полевых источников // Язык, книга и традиционная культура позднего русского средневековья в жизни своего времени, в науке, музейной и библиотечной работе XXI в. — М., 2011 (Мир старообрядчества. Вып. 8). — С. 459–474.
  4. Псалтырь. — Уральск: Старообр. тип., 1907. Церква Іоанна Богослова, Стара Некрасівка, Ізмаїльський р-н, Одеська обл., Україна (при повторях місця зберігання в подальшому вказується лише назва села/міста. — А. Ф.).
  5. Устав. — Уральск, 1909. Церква Введення Пресвятої Богородиці, Нова Некрасівка, Ізмаїльський р-н, Одеська обл.
  6. Кормчая. — XIX ст.? Стара Некрасівка.
  7. Ирмосы. — сер. XIX ст.? Церква Казанської Богородиці, Приморське, Кілійський р-н, Одеська обл.
  8. Пролог, декабрь-январь-февраль. — Супрасл. тип, 1786. Церква Різдва Богородиці, Вилкове, Кілійський р-н, Одеська обл.
  9. Октай, 1–4 глас. — М.: Единовер. тип. Нова Некрасівка.
  10. Пролог, сент.-ноябрь. — XVIII ст.? Стара Некрасівка.
  11. Апостол. — XIX ст.? Церква Покрова Пресв. Богородиці, Свістовка, Румунія.
  12. Обиходник. — сер. XIX ст.?, рукопис. Приморське.
  13. Обедниці. — тип. «Знаменное пение». Церква Покрова Пресв. Богородиці, Коса, Болградський р-н, Одеська обл.
  14. Апостол. — М.: Единовер. тип. Стара Некрасівка.
  15. Певчье вечернее, всеношная и литургия. — поч. XIX ст.? Церква Петра и Павла, Суліна, Тульчанський повіт, Румунія.
  16. Круг церковного пения. — СПб.: Тип. В. С. Балашева, 1885. — Ч. IV. Приморське.
  17. Служебник. — поч. XX ст. Коса.
  18. Миняя общая. — Уральская тип. Стара Некрасівка.
  19. Праздничная миняя. — Почаев. тип. Приморське.
  20. Певчий октай — сер. XIX ст., рукопис. Коса.

21. Демественник — XIX ст., рукопис. Коса.
22. Молитвенник. — 1878, рукопис. Вилкове.
23. Миняя, август. — 1829, рукопис. Стара Некрасівка.
24. Праздники певчия. — 1904, рукопис. Вилкове.
25. Обиходник. — поч. XX ст., рукопис. Церква вмч. Димитрія, Переправа, Румунія.
26. Страдание Харлампия. — 1929, рукоп. Приморське.
27. Миняя, октябрь. — М.: Единовер. тип., 1864. Нова Некрасівка.
28. Правильные каноны. — Уральск: Старообр. тип., 1908 г. Стара Некрасівка.
29. Толковое Евангелие. — Единоверч. тип. Нова Некрасівка.
30. Шестоднев. — М.: Тип. при Преображен. богодельном доме, 1908. Ст. Некр.
31. Каноник. — М.: Единовер. тип., 1879. Приморське.
32. Часовник. — М.: Един. тип., 1906. Приморське.
33. Псалтырь. — М.: Тип. единов., 1886. Коса.
34. Обедница. — кін. XIX — поч. XX ст. Коса.
35. Ирмосы. — XIX ст., рукопис. Стара Некрасівка.
36. Октай. — М., 1649. Коса
37. Пролог, декабрь-февраль. — Тип. Супрслская, 1786. Стара Некрасівка.

### Анотації

#### **Федорова А. И.** Маргиналистика в изучении истории старообрядчества Подунавья.

В работе вводятся в научный оборот новые источники по изучению старообрядчества Подунавья — записи в книгах. Они помогают уточнить историю региона, проследить географию общения старообрядцев и т. д.

**Ключевые слова:** маргиналистика, записи в книгах, старообрядцы, Подунавье.

#### **Fedorova A. I.** Marginalistics in the history of the Old Believers in Danube study.

In this article we introduce new sources in the Study of the Danube Old Believers — notations in the books. They help to clarify the history of the region, trace the geography of the Old Believers communication, etc.

**Key words:** marginalistics, notations in books, the Old Believers, Danube lands.

Надійшла до редакції 15 жовтня 2013 р.